

МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розкрито теоретичні аспекти розвитку міжкультурної освіти, здійснено порівняльний аналіз різних концепцій та їх вплив на формування міжкультурної комунікації у керівників закладів освіти.

Ключові слова: міжкультурна освіта, полікультурна освіта, багатокультурна освіта, міжкультурна комунікація.

Особливістю міжкультурної освіти є її інтеграційний характер, який допомагає людям вчитися один в одного, співвідносити минуле, сьогодення та майбутнє. Актуальним є питання щодо реалізації ідеї міжкультурної освіти на практиці, залучення керівників закладів післядипломної освіти (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців) до підвищення особистої та професійної (управлінської) компетентності з питань міжособистісної комунікації.

У Західній Європі питання міжкультурної (мультикультурної) освіти виникло в післявоєнний період. Причиною тому була хвиля іммігрантів із колишніх колоній, а пізніше заробітчани із менш розвинутих країн з іншими культурними особливостями. У Великобританії, Німеччині, Франції та інших країнах цієї частини Європи почала розвиватись міжкультурна освіта й інтеркультурна педагогіка, яка сприяла порозумінню та співпраці між корінними жителями та новоприбулими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окреслені проблеми стають дедалі актуальніші й привертають увагу багатьох науковців. Зокрема, дослідженню цих питань присвячено праці Х. Воде, С. Драгоєвича, П. Мак Ларена, П. Фрейре, Д. Хартлея, Н. Хорна, а також щорічні доповіді департаменту освіти США та матеріали конференцій із цієї проблематики. Аналізуючи багатокультурні кваліфікацій-компетенції, увага переважно концентрується на нормативному аспекті такого тлумачення, формулюються цілі багатокультурної освіти. Так, наприклад, Й. Габерман вважає, що це передусім: заперечення дискримінаційних підгруп; толерантність (усі мають вчитися, жити і разом співпрацювати); підтримання диференційного підходу (кожна відмінність прекрасна); охорона права на відмінність; відповідальність – “усі відповідають за прояви дискримінації та упереджень” [6].

Б. Барц формулює цілі так: вміти поважати представників інших культур і способи їхнього життя; навчитися толерантного ставлення до різних ситуацій, способів життя; вивчати причини поведінки і дій людей, представників інших культур; звертати увагу вихованців на неприпустимість приниження етнічних меншостей [6].

В описовій формі такі цілі окреслює Г. Томас, який стверджує, що “багатокультурна освіта потребує, крім розуміння чужої системи культурних координат, осмислення власної системи культурної орієнтації” [6]. Тому важливою метою полікультурної освіти є спонукання до зміцнення власної культурної ідентичності, формування національної самосвідомості.

Незважаючи на значні наукові доробки, питання розвитку міжкультурної освіти та формування міжкультурної комунікації у керівників закладів післядипломної освіти, зокрема за напрямом підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, залишається малодослідженим. Так, відсутні наукові дослідження щодо категоріального апарату “міжкультурна освіта”, ретроспективний аналіз цього питання тощо.

З огляду на зазначене, *метою статті* є розкриття теоретичних аспектів розвитку міжкультурної освіти, здійснення порівняльного аналізу різних концепцій щодо формування міжкультурної комунікації керівників закладів післядипломної освіти, зокрема за напрямом підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Відповідно до мети, поставлено такі завдання:

- вивчити теоретичні аспекти зародження та розвитку міжкультурної освіти у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі;
- дослідити основні тенденції розвитку міжкультурної освіти у міжнародному просторі;
- окреслити основні шляхи формування міжкультурної комунікації в державних службовців.

Польський педагог А. Гофрон зазначає, що “міжкультурна освіта відповідальна за побудову більш солідарного світу. Вона має творити новий гуманізм, у якому домінуватиме етнічний компонент, а знання про культуру та духовні цінності різних цивілізацій і шанобливе ставлення до них посядуть належне місце як необхідна перевага глобалізації, яка не обмежиться лише суто технічними й господарськими аспектами. Усвідомлення спільності долі є основною підставою будь-якої міжнародної співпраці” [3].

У Сполучених Штатах, Канаді й Австралії розвивається полікультурна освіта, тому що від самого початку ці країни формувались представниками багатьох національностей. Термін “полікультурна освіта” є калькою поняття multicultural education, сформованого в західній інтелектуальній культурі в 70-х рр. ХХ ст. Перші спроби визначення цього поняття були зроблені авторами міжнародного педагогічного словника, виданого в Лондоні в 1977 р., які кваліфікували феномен полікультурної освіти (multicultural education) як відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти.

Найбільш вичерпне визначення поняття multicultural education подано в Міжнародній енциклопедії освіти, де воно розглядається як “педагогічний процес, у якому репрезентуються дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою”. В англійській мові термін multicultural education (“полікультурна освіта”) використовується в працях дослідників освіти у США, Канаді й Австралії.

У навчальній та методичній літературі Європи, крім Великобританії, можна зустріти словосполучення “міжкультурна освіта” (intercultural education), “полікультурна освіта”. У науковому вжитку обидва поняття функціонують як синоніми. ЮНЕСКО та Рада Європи рекомендують і використовують у своїх документах поняття “міжкультурна освіта”, тоді як Організація з економічного розвитку і співпраці – поняття “полікультурна освіта”.

Міжкультурна освіта – сфера гуманітарного знання, спрямована на практичне напрацювання навичок ефективної міжкультурної комунікації [2].

У пакеті Міжкультурного навчання – спільній публікації Ради Європи та Європейської комісії (Страсбург, 2000) – запропоновано визначення поняття “міжкультурна освіта”. Як навчання про те, як ми сприймаємо інших людей, які

суттєво відрізняються від нас. Спробуємо проаналізувати окремі дослідження з питань міжкультурної освіти.

Так, однією з визначальних рис світового культурного розвитку протягом останніх років ХХ ст. стало утвердження поняття мультикультуралізму, в основі якого лежить відхід від ідеалу чітко окресленої, основаної на єдиній мові, спільній естетичній та ідейній традиції національної культури на користь рівноправного співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним етнічним, соціальним, релігійним чи навіть віковим групам з їхніми специфічними ідентичностями. Цей принцип посів почесне місце в політиці з питань культури Ради Європи та Європейського Союзу. Однак із практичним застосуванням цього принципу виникають труднощі.

“Мультикультуралізм, або “культурний плюралізм”, – термін, що характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, з яких жодна з них не є панівною” [2].

Значно детальніше тлумачення дає авторитетний британський довідник із теорії культурної комунікації: “Мультикультуралізм / мультикультурність – визначення (вивчення) суспільства як такого, що вміщує численні відмінні, але взаємно пов’язані культурні традиції й практики, які часто асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства” [2; 9].

Глибокого осмислення потребує термін “білінгвізм” як феномен, який вивчається різними науками. Ключового значення в цьому процесі набувають навчання мов та мова навчання. Теоретики мультикультурної освіти практично одностайно віддають перевагу білінгвальній (двомовній) освіті, наслідком якої є успішне опанування як рідної, так і домінуючої (“імперської”) мови.

Білінгвальне навчання – цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної й іноземної мов, коли іноземна мова виступає як спосіб пізнання світу спеціальних знань, засвоєння культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів.

Отже, аналіз історичних та соціокультурних чинників, що сприяли зародженню і розвитку полікультурної освіти, її цілей, завдань та суті, свідчить про складність і багатогранність проблеми, потребу її подальшого теоретичного та прикладного вивчення, розроблення програм практичної реалізації з урахуванням регіональних соціокультурних умов Української держави.

Розглянемо передумови розвитку міжкультурної (полікультурної) освіти в Україні та країнах світу. Особливості полікультурної освіти полягають у прагненні по-новому усвідомити свій життєвий стиль, особливості національного мислення, виховні традиції тощо. У зв’язку з цим з’явилися нові тенденції – прагнення подолати монокультурну, євроцентричну орієнтацію, скористатися досвідом несвропейських народів.

Першоджерелом полікультурної освіти вважається програма “Панпедія”, розроблена Я. Коменським у ХІІІ ст. Великий мислитель, спираючись на думку про спільність людей, їх потреб та устремлінь, обґрунтував панпедію як універсальну програму виховання всього людства. Істотною частиною “Панпедії” становлять настанови формування у дітей вмінь жити в мирі та дружбі з іншими, виконувати взаємні обов’язки, поважати і любити людей.

Ідеї М. Реріха про “добродійний синтез” (“Жива етика” (1920–1947)), під яким він розуміє “єднання культур”, а також ідеї видатних істориків та філософів сучасності (М. Данилевський, Е. Мейлер, А. Тойнбі, Ю. Яковець) про цілісність культурно-історичного розвитку людства і наявність деяких схожих прин-

ципів функціонування культур різних народів допомагають усвідомленню суті, цілей та функцій полікультурної освіти. Вивчення комплексу історичних і соціально-культурних чинників, а також філософсько-педагогічних та психологічних детермінантів дає змогу виокремити найбільш поширені підходи до розуміння суті полікультурної освіти.

Першим підходом є акультураційний. Він є дотичним до виникнення дефініції “полікультурна освіта”. Первинні теоретичні та практичні багатокультурні елементи, внесені до педагогічного життя різних країн у 60–70-х рр. ХХ ст., відомі як багатоетнічна освіта (multiethnic education), що ставила за мету встановлення гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп. Проте під впливом нової хвилі еміграції у 70–80-х рр. ХХ ст. (США, Канада, Німеччина та ін.) ці багатоетнічні перспективи швидко зазнали концептуальних трансформацій і викристалізувалися в сучасне розуміння полікультурної освіти.

У рамках акультураційного підходу багато зарубіжних дослідників дотримуються думки, що полікультурна освіта має орієнтуватися на культуру переселенців. Теоретичне тлумачення поняття “культура мігрантів” (Migrantenkultur) є на сьогодні центральним, але ще не вирішеним. Полікультурна освіта має орієнтуватися на вивчення традицій рідної культури, процесу трансформації цих традицій у рамках нової культури, оскільки конфронтація зі зміненими умовами життя зумовлює необхідність вироблення нових культурних орієнтирів. Узагальнюючи, відзначаємо, що полікультурна освіта розглядає культурні зміни і культурну дифузію як необхідні процеси. Вона покликана надати допомогу та підтримку представникам обох контактуючих культур, виховуючи такі якості, як взаємна відвертість, зацікавлення і терпимість [2; 9].

Діалоговий підхід заснований на ідеях відвертості, діалогу культур та культурного плюралізму. Суть цього підходу полягає в розгляді полікультурної освіти як способу залучення до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дає змогу тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів, інтегруватися у світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простір. Тема діалогу стосовно культури вперше виникла на початку ХХ ст. у працях М. Бахтіна, М. Бубера, О. Шпенглера, К. Ясперса. Пізніше проблема “діалогу культур” порушувалася в розробках Л. Баткіна, М. Кагана, на межі 1980–1990-х рр. – у працях П. Гайденко, В. Біблера та ін.

Діалогічність – це особлива якість культури, яка прагне до цілісності. Цю якість забезпечує механізм самозбереження і саморозвитку культури, що запобігає уникнути її стагнації, кам’янінню і ритуалізації. Діалогічність дає змогу прийняти чужі аргументи, перейняти чужий досвід, завжди шукає балансу, компромісу. Переваги теорії “діалогу культур” – принципова відмова від монологічності в мисленні. З монологом закономірно пов’язуються авторитарність, директивність, нетерпимість до чужого слова і думки, тобто все те, що неприйнятно для теорії полікультурної освіти.

Необхідною основою полікультурної освіти є соціальні компетенції. Соціальний клімат державної установи буде благополучним, якщо шанси полікультурної освіти будуть високими. Можемо виокремити деякі відмітні ознаки, найважливішою з яких є розуміння полікультурної освіти як особливого способу формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатичних умінь. Це дасть керівнику закладу післядипломної освіти можливість здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та розуміти інші культури, виявляти толерантність стосовно їхніх носіїв.

Співвідношення проаналізованих підходів з відповідними концепціями, цілями та провідними ідеями відображено в таблиці.

Таблиця

Порівняльний аналіз суті різних концепцій полікультурної освіти

	Концепції	Автори	Мета полікультурної освіти	Провідні ідеї
Акультураційний підхід	1. Багато-етнічна освіта	У. Боос-Нюнінг, У. Зандфукс	Розвиток гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп; вивчення традицій рідної культури, процесу переробки цих традицій у рамках нової культури; надання допомоги і підтримки представникам контактуючих культур, виховання взаємної відвертості, інтересу і терпимості	Орієнтація на культуру переселенців; ідеї вільного вибору і трансцендентального сприйняття людини людиною
	2. Бікультурна освіта	В. Фтенакіс	Засвоєння сформованих у сім'ї цінностей і норм поведінки на емоційному та когнітивному рівнях, розвиток здатності виділяти і критично осмислювати цінності кожної культури, а також формувати свою власну культурну ідентичність	Становлення "білінгвально-бікультурної" ідентичності; постійне порівняння двох культур
Діалоговий підхід	1. Концепція "діалогу культур"	Л. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, А. Шафрікова Т. Менська, М. Крюгер-Потратц, Х. Томас	Залучення до різних культур, формування загальнопланетарної свідомості, що дає змогу тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегруватися у світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простори	Ідеї відвертості, діалогу культур, культурного плюралізму
	2. Діяльнісна концепція	Є. Тарасов, Ю. Сорокін, Г. Поммерін, М. Хоман, У. Зандфукс, Р. Ціммер	Виховання в дусі миру, вирішення міжкультурних конфліктів	Ідея визнання індивідуальних відмінностей кожної особи, ідея "перформування" чужої культури в термінах свого лінгвокультурного досвіду
	3. Концепція мультиперспективної освіти	Х. Гепферт, У. Шмидт	Розвиток здібностей до міжкультурної комунікації, формування уявлення про те, що відбувається з погляду різносторонніх культурних обмінних процесів і багаторівневої структури кожної культури	Ідея подолання монокультурної орієнтації, ідея переорієнтації процесу навчання від подієвої історії до соціальної
Соціально-психологічний підхід.	1. Концепція антирасистського виховання	К. Муллард, П. Карінгтон, М. Коул, С. Троун	Формування активної позиції щодо нерівності, розвиток здатності критично сприймати стереотипи, що відносяться до інших людей та їх культур	Теорія структури суспільства, ідеї рівності та справедливості
	2. Концепція "культурних відмінностей"	С. Гайтанідес, П. Бордье, А. Меммі, Б. Хакль	Розвиток терпимості відносно чужого способу життя, поваги до чужих культур, іншого способу мислення, розвиток здатності диференціації всередині чужої культури, інтеграції елементів інших культур у власну систему мислення	Ідеї про відмінності в культурній зовнішності людини та їх впливи на емоційну сферу людини
	3. Концепція соціального навчання	Х. Есінгер, І. Граф, Р. Шміт	Розвиток емпатії, солідарності, здатності вирішувати конфлікти	Психологічні передумови полікультурної освіти, теорія соціального виховання

На основі проведеного аналізу формулюємо узагальнене бачення суті полікультурної освіти як виду цілеспрямованої соціалізації, що забезпечує засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; формування соціально-настановчої та ціннісно-орієнтаційної схильності до міжкультурної комунікації, а також розвиток толерантності щодо інших країн, народів, культур та соціальних груп; активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності. Соціокультурна компетентність керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців характеризує результат діяльності, що стосується посади, та поведінку, яка допомагає виконувати завдання ефективно.

Соціокультурна компетентність – це знання соціокультурного контексту використання іноземної мови та вміння спілкуватися в цьому контексті. Єдиний європейський простір передбачає, що освіта має відповідати міжнародним кваліфікаційним вимогам, щоб фахівець незалежно від того, де саме він здобув освіту, почував себе впевнено в будь-якій країні. У зв'язку із цим завданням керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців в умовах інтеграційних перетворень є розвиток міжкультурної компетенції такою мірою, щоб вміти орієнтуватися в потоці штампів і відточених фраз про високі гуманні ідеали свого співрозмовника й уміти відстояти свою позицію.

Тому серед основних професійних компетенцій управлінця будь-якого рівня на сучасному етапі є формування міжкультурної *комунікативної компетенції*, готовності до реального іншомовного спілкування. Знання іноземної мови не завжди гарантує успішність міжкультурної взаємодії, іноді виникають непорозуміння через етнічні стереотипи, забобони, стан “культурного шоку”, переоцінку подібності рідної й іншомовної культур, їхню конфронтація на рівні індивідуальної свідомості.

Дослідники відзначають, що в більшості випадків управлінець, який незнайомий з іншомовною культурою, не відчуває потреби в поглибленні своїх односторонніх знань, має монокультурну свідомість, не готовий до розвитку спілкування, в результаті чого недооцінює важливість навчання іншомовній культурі. У зв'язку із цим виникає необхідність постійного розвитку та вдосконалення його комунікативної компетенції в процесі професійної діяльності, де особливу роль відіграють знання, уміння й навички, відповідальні за успішність комунікації в міжкультурному аспекті.

Іншомовна соціокультурна компетенція керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців має складну структуру, передбачає: знання етнопсихології свого народу й народів країн, сутності міжкультурної компетенції, яку необхідно доповнити блоком особистісних характеристик.

Особистісні характеристики керівників закладів післядипломної освіти як фахівців з державного управління мають відповідати успішному формуванню їх іншомовної соціокультурної компетенції, особливо необхідної для міжкультурного спілкування. Визначимо їх основні особистісні риси й уміння, які сприяють успішному формуванню іншомовної соціокультурної компетентності:

– *готовність розуміти* психологічні стани суб'єктів комунікації, уміння зрозуміти позицію іншого, виявити цікавість до його особистості;

- *уміння створити* обстановку терпимості до несхожості з іншою людиною у спілкуванні, до тих цінностей, які становлять зміст позиції людини;
- *уміння надавати* своїм емоціям не руйнівного, а конструктивного характеру, високий ступінь саморегуляції, витримка й позитив;
- *відкритість* до пошуку нового, почуття нового, готовність до прийняття нового.

У США вже багато років успішно функціонує Товариство міжкультурного навчання, освіти і досліджень (Society for Intercultural Education, Training and Research – SIETAR), а також Міжнародна комунікативна асоціація (International Communication Association – ICA). Із середини 70-х рр. ХХ ст. друкуються щорічні видання з міжнародної та міжкультурної комунікації (International and Intercultural Communication Annuals), щоквартальний журнал міжкультурних зв'язків (International Journal of Intercultural Relations). У ВНЗ США популярні такі спеціалізації, як “міжкультурна комунікація”, “міжкультурна освіта”; у місті Портленд (штат Орегон) щоквартально відбуваються семінари з підготовки фахівців у сфері міжкультурної комунікації та міжкультурного навчання.

Проблеми міжкультурної комунікації керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців не можуть бути вирішені лише за допомогою знання своєї рідної мови і культури, оскільки стосуються особливого типу комунікації – спілкування людей, які належать до різних культур, спираються на різні (часто діаметрально протилежні) мовні картини світу, оперують різними комунікативними навичками, лінгвокультурними стереотипами, перебувають під впливом різноманітних упереджень тощо.

Висновки. Таким чином, міжкультурна комунікація керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців – процес вербального і невербального спілкування з однією або групою людей, які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну “чужинність” партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні в управлінській діяльності.

Міжкультурна складова є способом удосконалення професійної підготовки керівників закладів освіти в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, однією зі стратегічних ліній сучасної системи післядипломної освіти.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Гудзик І.П. Поліетнічність країни та формування позитивного образу співвітчизника / І.П. Гудзик // Полікультурна освіта в Україні : збірник статей за матеріалами конференції “Полікультурна освіта в Україні: навчальні плани та підручники”. – Київ, 1999. – С. 35.
3. Климович А. Дидактичні ігри і проекти в міжкультурній освіті / А. Климович // Міжкультурна освіта. Порадник для вчителя / [за ред. Б. Валькевич, Е. Кендрацька, А. Климович, К. Кошевська, Е. Любчинська, М. Помяновська та ін.]. – Polskaromoc : Варшава : ЦОУВ, 2008. – С. 31–35.
4. Ларіна Н.Б. Міжкультурна освіта державного службовця в контексті європейських стандартів : навч. посіб. / Н.Б. Ларіна. – К. : Вид-во НАДУ, 2010. – 100 с.

5. *Лидерство и власть. Процессы идентичности в группах и организациях* : пер. с англ. / под ред. Д.А. Книппенберга, М.А. Хогга. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр (Науменко А.А.), 2012. – 408 с.

6. М'язова І.Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... к. філос. наук : спец. 09.00.03 / І.Ю. М'язова. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – С. 4.

7. Селятицький М. Методи навчання у міжкультурній освіті // Міжкультурна освіта. Порадник для тренера / [за ред. Б. Валькевич, Е. Кендрацька, А. Климович, К. Кошевська, Е. Любчинська, М. Помяновська та ін.]. – Варшава : ЦОУВ, 2008. – С. 16–19.

8. Улмер Р. Эффективная кризисная коммуникация : пер. с англ. / Р. Улмер, Т. Селлнау, М. Сиджер. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр (Науменко А.А.), 2011. – 268 с.

9. Шарков Ф.И. Коммуникология: коммуникационный консалтинг : учеб. пособие / Ф.И. Шарков. – М. : Дашков и К, 2011. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012.

Ларина Н.Б. Межкультурное образование руководителей учебных заведений: научно-теоретический анализ

В статье раскрыты теоретические аспекты развития межкультурного образования, сделано сравнительный анализ разных концепций и их влияние на формирование межкультурной коммуникации у руководителей учебных заведений.

Ключевые слова: *межкультурное образование, поликультурное образование, многокультурное образование, межкультурная коммуникация.*

Larina N. Intercultural education heads of educational institutions: the scientific and theoretical analysis

The article deals with theoretical aspects of development of intercultural education, the comparative analysis of different concepts and their impact on the forming of the intercultural communication managers in uchebnyh institutions.

Key words: *intercultural education, multicultural education, intercultural communication.*